

FAUSTAS JONČYS

Vytauto Didžiojo universitetas

PROFESORIAUS PRANO DOVYDAIČIO MOKSLINIO PALIKIMO BRUOŽAI

Characteristics of the Scientific legacy of Professor Pranas Dovydaitis

SUMMARY

Pranas Dovydaitis (1886–1942) was a Catholic intellectual and a Vytautas Magnus University professor (1922–1940) who aspired to improve society's scientific appreciation by establishing a few scientific magazines and by publishing in Lithuania after the 1918 declaration of independence (after studying in Moscow for six years and working in the *Viltis* editorial office).

Dovydaitis was sophisticated, as he could also deal with Western scientific literature. The range of topics of his articles was quite wide, religious science, philosophy and natural science, but in all his articles some synoptical-historical interest could be found. The topics of primitive man and culture were one of his priorities.

The theocentric outlook nurtured by the author is also expressed in his publications; however, it did not keep him from retaining a practical tolerance with regard to dissentients, especially in the area of natural science.

ĮVADAS

Pranas Dovydaitis (1886-1942) draugu su vysk. M. Reiniu, prel. Pr. Kuraičiu, St. Šalkauskiu, J. Eretu ir K. Pakštu priklausė tai Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkų kartai, kuri, vienijama teocentrinės pasaulėžiūros ir jos įkvėptos visuomeninės veiklos, tapo Teologi-

jos-filosofijos fakulteto ramsčiu ir daug nusipelnė 1918–1940 m. Lietuvos mokslininkui religijotyros¹, filosofijos, sociologijos, gamtos mokslų srityse.

Nors Pr. Dovydaitis nuo savo kolegų skyrėsi kaip daugiabriaunė asmenybė, buvo ir ateitininkijos sąjūdžio idėjinis

RAKTAŽODŽIAI: Pranas Dovydaitis, moksliniai interesai, publikacijos, istorija, etnologija, pasaulėžiūra, tolerancija.
KEY WORDS: Pranas Dovydaitis, scientific interests, publications, history, ethnology, worldview, tolerance.

įkvėpėjas bei ilgalaikis organizatorius, ir vienas iš katalikiškos darbininkijos vedlių, ir universalus spaudos žmogus, bet reprezentacinė jo veikla buvo mokslinė (Vytauto Didžiojo universitete nuo pat jo įsteigimo), jo įsteigtieji žurnalai *Kosmos*, *Logos* bei *Soter* – taip pat moksliniai, jam (kaip ir vyresniam bendražygiui prel. A. Jakštui-Dambrauskui bei St. Šalkauskiui) 1933 metais buvo suteiktas mokslinis Lietuvos katalikų mokslo akademijos akademiko vardas. Užtat J. Girnius ir stebisi, kad „katalikų visuomenė... jo kaip aplamai mokslo žmogaus... nėra pakankamai įvertinusi“².

Iš tiesų po Nepriklausomybės atkūrimo buvo nemažai rašyta apie Pr. Dovydaičio asmenybę, jo visuomeninę, ypač žurnalistinę veiklą³ (nors ji irgi buvo susipynusi su moksline veikla), apie jo kančių kelius, bet beveik nesidomėta moksliniu palikimu.

Antai A. Vasiliauskienė išleido kruopščiai parengtą, tačiau *istorinę* studiją apie Profesorius: *Akmenuotas patrioto kelias*⁴. Joje tilpo taip pat Profesoriaus artimųjų atsiminimai, konferencijos „Profesoriui Pranui Dovydaičiui – 110“ medžiaga,

drauge su ja ir dr. J. Balčiaus pranešimas „Prano Dovydaičio filosofinės pažiūros“. (Apie jas tas pats autorius anksčiau *Problemu* žurnale publikavo analitinių straipsnių⁵.)

Savo ruožtu J. Girnius jau minėtoje monografijoje pateikė apžvalginį 15-kos puslapių skyrelį būtent apie mokslinį Pr. Dovydaičio palikimą⁶.

Taigi šio straipsnio *tikslas* yra apžvelgti Pr. Dovydaičio mokslinių publikacijų motyvus, pobūdį ir sąsajas su autoriaus pasaulėžiūra bei gvildinti jo mėgtą istorinę-etnologinę problematiką.

„Tūkstančiai puslapių, ir nė vieno stambaus veikalo!“ – stebisi J. Girnius⁷, prisimindamas Profesoriaus kolegas, išleidusius ne vieną solidžią monografiją. Vadinasi, daugybė profesoriaus Prano Dovydaičio straipsnių tūno periodinės spaudos saugyklose, ir tai yra „istoriškai užkonservuotas Dovydaitis“, kurį ir po daugelio metų istorikai galės „išsikasti“ savoms studijoms⁸. Todėl ir šio tyrimo *objektas* yra mokslinės Pr. Dovydaičio kūrybos šaltiniai, straipsnio autoriaus kruopščiai atrinkti Kauno apskrities viešojoje ir VDU bibliotekose.

ORIGINALUS MOKSLININKAS AR TAUTOS MOKSLINTOJAS?

„Mokslintojo“ terminą jau 1936 m. pavartojo St. Šalkauskis⁹ ne rutinine mokyimo, bet universalesne – mokslo platinimo – prasme. Apžvelgus Pr. Dovydaičio 40-ties metų publikacijas lietuviškoje periodikoje, nedvejojant galima teigti, kad būtent tai ir buvo tikrasis jo pašaukimas.

Žinoma, būtų naivu abejoti, ar Pr. Dovydaitis galėjo tapti originaliu mokslininku kurioje nors iš jo tyrinėtų sričių; tačiau jo paties atsakingai suvokta misija „mokslinti Lietuvą“ neleido jam būti išrankesniam ar gilintis į siauresnius klausimus, o vertė plėsti žvilgsnį horizontalia kryptimi kuo plačiau aprėpiant to meto (ypač vakarietišką) mokslinę panoramą ir tiesiog žurnalistiniu tempu atveriant ją lietuviškajai visuomenei, kurioje dar „nebuvo pakankamai specialis-

tų mokslininkų ir tvirtų mokslinių tradicijų¹⁰. „Kai nebuvo nė vieno žmogaus, kuris parašytų, pvz., apie priešistorinių laikų pirmą žmogaus religiją (o ten Dovydaitis rado pirmuosius Dievo įrodymus), argi buvo galima atsidėti ir visą amžių tyrinėti kokios nors primityvios laukinės tautelės ar kokio vabzdžio gyvenimą?“¹¹ Ir pats Pr. Dovydaitis 1927 m. žiemą sakęs Z. Ivinskiui: „Mes tik paviršių teužgriebiame plačiai. Bet jūs, jaunieji, turite, kaip geras plūgas, jau vieną gilią vagą varyt“¹².

Tad ir Pr. Dovydaičio – mokslintojo veiklai būdingas tam tikras dvilypumas: tarp grynai mokslinių publikacijų nuolat įsiterpia ir mokslo populiarinimo straipsnių.

Tokio pobūdžio didesnių straipsnių visuomeniniam gyvenimui bei mokslo populiarinimui skirtuose žurnaluose *Atėityje*, *Židinyje*, *Lietuvos mokykloje*, *Vilties* priede, *Naujojoje vaidilutėje* ir *Gamtos drauge* (net moksliniame *Kosmos* žurnale) priskaičiavome iki 90. Trečdalis iš jų skirti religijai, mokslo bei meno istorijai, du trečdaliai – daugiausia geografijos-

geologijos mokslo naujovėms ir gamtamokslio istorijai.

Skaitytojai supažindinami su tokio- mis įžymybėmis kaip Europos vienytojas Karolis Didysis, šventieji Pranciškus Asyžietis ir Pranciškus Salezietis, popiežius Pijus XI, teisininkas Hugo Grotijus, fizikė Marija Skłodowska-Curie ir ...Robinsonas Kruzas; arba su tokiais reiškiniais kaip paukščių migracija, bičių, gyvačių ir vorų gyvenimo subtilybės, gintaro susiformavimas, žemės drebjimai ir meteoritų lietus, ekspedicijos į Everestą ir Žemės ašigalius, žmonių gyvenimo trukmė ir kova su vėžio liga...

Iš tiesų Pr. Dovydaitis tapo „tikra mokslo radijo stotimi: drauge priimtuvas, transformatorius ir siųstuvus“¹³. Ta „stotis“ priminė gero lygio eklektiką, kuria lenizmo saulėlydyje pasižymėjo Ciceronas, o „barokinėje scholastikoje“ – net iki pereito šimtmečio tomizmą išpopuliarinęs Francisko Suarezas. Užtat J. Jankus ir džiaugėsi, kad „ne mokykla, bet Dovydaičio *Kosmos*, *Logos*, o vėliau *Soter* daug kam iš mūsų buvo pirmieji tokios *mokslinės gyvenybės* (pažymėta mano – F. J.). *šaltiniai*“¹⁴.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ POBŪDIS

Mokslintojo statusą profesoriumi Pr. Dovydaičiui laidavo didelis jo išprusimas, nepaprastas apsiskaitymas (jau nuo studijų pradžios 1908 m. jis išstis dienas leido Maskvos bibliotekose) ir vakarietišku kalbų (ypač vokiečių) mokėjimas, susirašinėjimas su įžymiais užsienio mokslininkais ir kruopštus mokslinių šaltinių panaudojimas straipsniuose.

Kai dar studijuodamas Pr. Dovydaitis perskaitė A. H. Wallace'o veikalo

apie evoliuciją vertimą, o vėliau originalą ir pastebėjo vertime daugybę kupiūruotų (vertėjui nepatinkančių) vietų, nutarė toliau visada remtis tik originalia literatūra¹⁵.

Pr. Dovydaičio pateiktoje informacijoje taip pat randi dalykų, kurių sunku užtikti net šiuolaikiniuose leidiniuose – po 70–80 metų. Iki šiol itin autoritetingas religijotyrininkas V. Koppersas, tyrinėjęs Ugnies Žemės čiabuvių gyvenimi-

mą, pasirodo, buvęs artimas Pr. Dovydaičio bičiulis!

J. Girnias nuomone, tokiu išprusimu, „peržengiančiu visas specialybes“, Pranui Dovydaičiui prilygęs tik vienas A. Jakštas-Dambrauskas¹⁶.

Tačiau reikalas pateikti kuo platesnę mokslinę informaciją Lietuvos šviesumenei vertė Pr. Dovydaitį skubėti, tuo labiau, kad, be straipsnių autoriaus, recenzento, vertėjo darbo, jo titaniškų pastangų reikėjo paskaitoms universitete ir ypač jo sukurtai universaliai informacinei bazei (nuo 1920 m. pradėtiems leisti *Kosmos*, nuo 1921 metų – *Logos*, nuo 1924 m. – *Soter* žurnalams; taip pat *Ateičiai* – nuo 1911 m., *Lietuvos mokyklai* – nuo 1918 m., *Naujajai vaidilutei* – nuo 1921 m.) tvarkyti. Todėl bent iš pradžių turėjo nukentėti jo paties publikacijų originalumas; būdavo, kad jose užsienio autorių medžiagą jis pateikia ištisais gabalais ar palydi pastabomis, jog tai jis „sulietuvino“, „sutrumpino“, „sekė“ (autoriumi), „parašė pagal“ (autorį), „papildė“, „savų pastabų pridėliojo“¹⁷; nurodo savojo teksto šaltinius, bet be konkrečių citatų; šmėsteli ir toks paties Pr. Dovydaičio įdiegtas terminas „sutrauktinis straipsnis“. Tik sutvirtėjus jo žurnalams, profesorius Pranas Dovydaitis tapo kur kas originalesnis.

Norint suprasti mokslinius Pr. Dovydaičio interesus, reikia pasidomėti jo profesiniu užnugariu. Kadangi jis nebuvo išlaikęs graikų kalbos egzamino iš gimnazijos kurso, tai negalėjo iš karto (1908 m.) stoti į geidžiamą istorijos-filologijos fakultetą Maskvos universitete; teko studijuoti juridinius mokslus, išsvajotą fakultetą lankyti tik po 4 metų (ir

vėl nutraukti studijas 1913 m. vienminčių pakviestam į Vilnių redaguoti *Vilties*). Užtat nuo pat pradžių Pr. Dovydaitis sąmoningai įniko į religijos, filosofijos, istorijos ir gamtos mokslus, tai yra į tuos mokslus, kurie visą gyvenimą traukė jo širdį ir kurių negavęs studijų metais, sakytume, mokėsi pats ir drauge... mokė kitus. (Jau antrame juridinio fakulteto kurse laimėjo kito fakulteto sidabro medalių už konkursinį darbą moralės filosofijos tema.)

Net pradėjęs dėstyti Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, jis tapo Religijų istorijos katedros docentu su „maskviniu“ teisės mokslų diplomu; savo ruožtu Fakultetas 1935 m. už visą Pr. Dovydaičio mokslinį darbą (vietoj disertacijos) jam suteikė filosofijos daktaro laipsnį, ir tai tikrai nebuvo tik „garbės“ doktoratas.

Todėl J. Grigaitis net atsisako detaliam apibūdinti Pr. Dovydaičio „mokslo darbų ir straipsnių įvairovės bei gausos...“, kaip nenusakytum enciklopedijos turinio ją recenzuodamas¹⁸. St. Šalkauskis apibendrina savaip: „Iš vienos pusės gamta, iš kitos pusės religija, o viduryje filosofija kaip kūrybinės minties viršūnė yra tie objektai, kuriuos nušviesti siekė Pr. Dovydaitis. Tai visas *universum*, kurį perverti stengiasi žmogiškoji mintis savo tiriamuoju asmeniu“¹⁹. Tai atitiko ir Pr. Dovydaičio įkurtų žurnalų modelį: *Kosmos* – gamtos mokslų, *Logos* – filosofijos, *Soter* – religinės minties atstovai.

J. Girnias požiūris kategoriškesnis: nors Pr. Dovydaitis „dirbo keliose mokslo srityse, bet visose daugiausia reišėsi istoriniu interesus; ... jo mokslinių darbų bendravardikliu reikia laiky-

ti istoriją²⁰ (pažymėta mano. – F. J.). Iš tiesų gausybė jo pateiktų įvairių epochų mokslininkų portretų (paprastai jų asmeninių sukakčių proga), jų nekrologų yra akivaizdūs mokslų istorijos pavyzdžiai. Ir universitete Pr. Dovydaitis dėstė tik religijų istoriją, antikos ir viduramžių filosofijos istoriją, istorijos filosofiją, pedagogikos istoriją; pats patikino, kad daugiausia pasitenkinimo jam duodas

darbas „etnografinė kultūros istorija“, kur tenka gilintis į religijų bei žmogaus kilmę ir „kur šių dienų tyrinėjimai, galima sakyti, daro revoliuciją“²¹. Todėl, atrodo, tikslinga panagrinėti būtent šią sritį daugialypės Pr. Dovydaičio mokslinės problematikos kontekste (vėlesnei analizei paliekant jo, kaip krikščionybės istoriko ir filosofo, ypač gamtos filosofo, keltas problemas).

PR. DOVYDAIČIO ETNOLOGINĖ PROBLEMATIKA

Šiuolaikinė religijos fenomenologija, kuri Pranui Dovydaičiui dar negalėjo daryti stiprios įtakos dėl jos nespirtaus plitimo, aiškiai pabrėžia, kad religijos mokslui (ypač religijų istorijai) „pirmiausia rūpi religijos *faktas* (pažymėta mano. – F. J.) – toks, koks jis pasirodo istorijoje“²²; tad šis mokslas privalo atsižvelgti ir į kitus *patirtinius* mokslus (paleontologiją, etnologiją) religinio fenomeno vietai žmogaus fenomenų visuomenoje nustatyti²³.

Tačiau ir Pr. Dovydaitis suprato, kad jo šios rūšies moksliniai tyrimai neturi siekti nei teologijai ir filosofijai būdingos „gelmės“, nei veltis į religinę polemiką (kaip tai darė, sakysim, dr. J. Šliūpas), bet nurodyti kuo aiškesnes religijų kilmės, dvasinės žmogaus prigimties ir vyriškojo bei moteriškojo prado konkurencijos kryptis, padedami *etnologijos*, tiriiančios „mažiau kultūringų (=primitiviųjų) tautų žmogaus dvasios augimą ir iš jo kylančius išviršinius žmogaus veiksmus“²⁴. Tam buvo skirtos trys Pr. Dovydaičio studijos.

Straipsnyje „Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie išdaviniai“²⁵ Pr. Dovydaitis,

priešingai savavališkoms etnologų evoliucionistų tendencijoms, nuosekliai atskleidė XIX šimtmečio pabaigoje jau viršų imančią, daug ką perkainojusią istorinę-kultūrinę etnologijos kryptį (metodą). Pirmieji (J. Lubbockas, E. Tyloras, J. Bachofenas, L. Morganas) sudarinėjo religijos, šeimos ir ūkio raidos „kopėčias“, kuriose žmonijos žemiausios, net „žiaurios nekultūros“ apraiškos buvo laikomos ir aukščiausiomis, o ankstyvesnės – vėlyvesnėmis, tai yra nuo „promiskuiteto“ – netvarkingo lyčių santykio (kai „*pater incertus, mater certa*“) iki grupinės moterystės, po to poligamijos ir monogaminės moterystės; nuo pirminio ateizmo, animizmo, fetišizmo iki politeizmo ir monoteizmo. Tuo tarpu istorinės-kultūrinės etnologijos atstovai (A. Langas, W. Schmidtas ir kt.) tūkstančius metų išsilaikiusių pirmųkščių (pigmoidų, tasmaniečių, bumerango) kultūrų pagrindu seniausią religijos laiptelį įvardijo kaip vieną aukščiausią Būtybę, o stiprius šeimos ryšius regėjo ne žmonijos raidos pabaigoje, bet pradžioje. Taigi ir Pradžios knyga atitinkanti seniausių žmonių giminės kultūrą!

Studijoje „Šių dienų mokslo persiorientavimas kai dėl žmogaus dvasios prigimties praeity ir dabarty“²⁶ Pr. Dovydaitis, remdamasis naujausiomis etnologų bei religijos istorikų (M. Gusinde's, W. Kopperso, E. Hahno, P. Rodino ir kt.) publikacijomis, net primityviausiam žmogui pripažįsta dvasinę prigimtį „nuo pat pradžių“ (o ne „išsivysčiusią“ iš jo biologinių interesu) ir tvirtina, jog „jo dvasinės prigimties žymės, kurios pirmiau buvo laikomos *po vienas kito* sekusiais evoliucijos laipsniais, dabar statomi *šalia vienas kito*“²⁷. Vadinasi, net ir šie žmonės turi nuovoką, kas „šventa“, turi ir meninių pradmenų, turi socialinių instinktų.

Pr. Dovydaitis vaizdžiai pateikia taip pat chrestomatinių pavyzdį, kaip jaunojo Ch. Darwino teiginį, jog 1832 m. jo trumpai aplankyti Ugnies Žemės čiabuviai buvę „žemesni padarai“ už žmogų, kategoriškai paneigė su jais kruopščiai susipažinę M. Gusinde'as ir W. Kooperas: nors tų gyventojų materialinė būklė buvo skurdesnė negu seniausių Europos ledynmečio žmonių, bet juose buvę „turtingo dvasinio gyvenimo drauge su aukšta religijos forma“²⁸.

Kadangi čia aptariamas pirmykštis žmogus tampa ne tik etnologijos, bet ir paleontologijos (seniausios gyvūnijos) objektu, Pr. Dovydaitis užsimena ir apie tai, pabrėždamas, kad žiojėjančios spragos tarp žmogbeždžionių ir primityviausių žmonių negali „užkišti“ nė tokie paleontologų radiniai kaip *Pithecanthropus erectus* Javos saloje, Neandertalio žmogus Reino apylinkėse, Heidelbergo žmogus ir panašūs.

Kaip tik apie juos ir buvo parašyta išsami „ankstyvojo“ Pr. Dovydaičio 33

puslapių studija „Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija“²⁹, nurodžiusi, jog tie paleontologų radiniai ir fiziškai, ir dvasiškai buvę *tikri* žmonės – arba viena laikiai su pirmykščiu žmogumi, arba skyręsi tarp savęs tik rasiniu požūriu.

Dar vienoje studijoje „Lyčių kova dėl primato, arba apie androkratijos ir gynaikokratijos rungtynes praeity ir dabarty“³⁰. Pr. Dovydaitis vėl susiduria su etnologu-evoliucionistu J. Bachofenu (ir jam pritariančiu L. Morganu), tvirtinusi, jog pirm tėvo viešpatavimo šeimoje (patriarchato) buvęs motinos viešpatavimas (matriarchatas), kilęs iš palaido lyčių santykio (promiskuiteto).

Tuo tarpu istoriniu-kultūriniu metodu grindžiama etnologija promiskuiteto iš viso nėra aptikusi ir laiko jį „evoliucionistiškai orientuotos galvosenos prieštara ir niekuo daugiau“³¹. Matriarchatas vyravęs būtent ten, kur gyvenimas sukosi aplink moterį – žemdirbę ir augalų augintoją, ir net seniausiais laikais jis buvo *sumišęs* su totemine (medžiotojų) ir nomadine (klajoklių) civilizacija, kurioje dominavo vyro teisė. Žinoma, toks „mišinys“ nereiškė, kad nevyko varžytinių dėl vyravimo tarp gynaikokratinių ir androkratinių jėgų. Pr. Dovydaitis kaip tik pratęsia tų varžytinių apžvalgą iki pat mūsų dienų.

Senovės lietuvių deivė Žemyna, net ragana (ateitį „reginti“), graikų pythijos, teisingumo simbolis – Temidė, germanų amazoniškos valkirijos, Rytų deivės: Izidė, Kibelė, Ištarta – tai vis gynaikokratijos reliktai.

O androkratija istorinių laikų aušroje nusileidžia drauge su arijais nuo Irano aukštumų, plūsta su semitais iš Arabijos. Indai – bramanai, moteriai tapus

nėščia, embrioną laiko antrą kartą gimstančiu vyru...

Graikų klasikos laikais vyrų draugystę imta laikyti vertingesne už meilę moteriai, ir jos išraiška tapo... pedofilija. Net Aristotelio ontologija buvusi vyriška, nes moters ir vyro santykis atitinka materijos ir formos santykį. O romėnų patricijai – tai žmonės, kurie *patres ciere possunt* (gali tėvus pagalbon pasišaukti)...

Izraelitui moteris buvo reikalinga tik tam, kad jis galėtų sūnaus susilaukti. Jei žydai būtų išrinktoji tauta, tai jų vyrai – išrinktoji lytis...³²

Androkratijos įsiviešpatavimą naujaisiais amžiais Pr. Dovydaitis sieja su Prancūzų ir Spalio revoliucijomis, kai liberalioji demokratija mito aristokratų – aristokratių neapykanta, o socialistinė, arba „padugnių valdžia“, – tų liberalų („buržujų“) neapykanta; bet ir abiejų luomų „pasaulėžiūra ir religija“ tapo *homo oeconomicus*, tiksliau – žmogus materialistas. Juk „kapitalistinė ir komunistinė gamybos forma buvo tik du skirtingi keliai į tą patį tikslą: kvailinti mate-

rialinių gėrybių ištroškusias alkanas mienas šios žemės rojaus pažadais“³³. „O tokios vyrų bendruomenės, kurios ekonomiką stato aukščiau kaip meilę, turi neišvengiamai moterį suniekinti, atimti jai garbę ir vertę“³⁴; tam, beje, tarnaujančios ir civilinės jungtuvės, ir didžiausia moters išnaudojimo forma – reglamentuojama prostitucija.

Savo ruožtu profesorius Pr. Dovydaitis nesutinka su griežtomis feminizmo aspiracijomis, kai moteris bet kuria me poste norėtų ir galėtų pakeisti vyrus. Sveikas moters primatas visuomenėje turėtų užtikrinti tokią būseną, kurioje nebūtų iškreipiama jos prigimtis, o svarbiausia – jos siela.

Būtent krikščionybėje buvo išsaugotas (ir apsaugotas) moters orumas. Kristus išganydamas pažadėjo ne vyrui, ne moteriai, o žmogui. Nekaltumas tapo dorybe ne tik moteriai, bet ir vyrui. Moters vertė išaugo drauge su švč. Mergelės Marijos kultu. Nesuardoma krikščionių moterystė drauge sustiprino ir moters pozicijas.

PASAULĖŽIŪRINĖ PUBLIKACIJŲ POTEKSTĖ

Studijas Maskvoje baigiančiam Pr. Dovydaičiui buvo pakankamai aiški universalios „pasaulėžvalgos“ (dabar sakome: „pasaulėžiūros“ – ne tik „žvalgomės“, bet ir „išižiūrime“) būtinybė: „Žmogus gi gyvuoja ne vien gamtiniu – materiniu gyvenimu, o apreiškia savyje dar estetišką, dorinį, ir religinį gyvenimą... Vadinasi, mes turime šalia „gamtos“ dar ir „dvasia“, šalia „gamtamokslio“ dar ir „dviamokslį“, šalia „fizikos“ ir „metafiziką“, be kurios jokia pasaulėžvalga negalima“³⁵.

Iš tikrųjų, jei pasaulėvaizdžiu laikome „vaizdus“, kurie suplaukia į mus iš tiriamo pasaulio, tai pasaulėžiūra – tas vertybines nuostatas, kurioms kur kas labiau negu patyrimo faktams daro įtaką filosofinė „žiūra“ ir patikimu autoritetu grindžiamas tikėjimas. O nuo to, kas taps žmogaus pasaulėžiūros centru, priklausys jo gyvenimo prasmė, jo moralumas ir kultūrinė raiška. Alternatyva paprastai esti tokia: arba pasaulėžiūra tampa monistine (materialistine, geriausiu atveju – panteistine), teikiančia pirmenybę iš-

radingam, bet dvasingumą slopinančiam buvimui, arba dualistine (geriausiai atveju – teocentrine), siekiančia gilesniais požiūriais praturtinto ir į antgamtinį išganyką orientuoto gyvenimo.

Pastarasis pasaulėžiūrinis užsiangavimas Pr. Dovydaičiui ir buvo aki-vaizdas nuo pat jo visuomeninės ir mokslinės veiklos pradžios suvokus, kad „su nukriksčionėjimu neišvengiamai didėja ir dorinis liaudies nuopuolis, o tai yra tas pat, ką ...savižudybė visokeriopu atžvilgiu“³⁶. Gilinti šią pasaulėžiūrą jis buvo aplinkos paakintas jau Maskvos universitete, sirgusiame bendra anų laikų universitetų liga – religiniu indiferentizmu ir net ateizmu³⁷.

Jau 1912 m. 66 puslapių studijoje „Žinojimas ir tikėjimas“³⁸ Pr. Dovydaitis pateikia racionalius savojo tikėjimo pagrindus, o vėliau deklaruoja, kad nepriklausomos Lietuvos Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojai ir klausytojai nuo pat pradžių dirbę su vieningu *įsiti-kinimu*, jog negali būti jokio prieštaravimo tarp tikėjimo ir žinojimo³⁹. Pats Profesorius nesąs toks, kaip tie „mokyti profesoriai, kurie rašo storas knygas ir per dienų dienas skaito paskaitas, neturėdami drąsos pažvelgti į akis Dievo problemai“⁴⁰.

Savosios religinės pasaulėžiūros atramomis profesorius Pranas Dovydaitis įvardijo „Dievo transcendenciją ir žmogaus sielos dvasingumą bei nemarumą“⁴¹, nors pats labiau krypto į jo analitiniam pomėgiui artimesnes religijų istorijos studijas.

Jo redaguojamas *Soter* – „religijos mokslo“ žurnalas, irgi nebuvo teologinis

žurnalas griežta prasme; toks jis tapo, kai 1931 m. jį perėmė „gryni“ teologai (redaktorius – kanonistas prof. kun. P. Malakauskis).

Filosofuodamas jis irgi negalįs likti vien „sąvokų poetas (*Begriffsdichter*)“, o turįs tarnauti „amžinajai Tiesai ir Išminčiai“⁴². Tačiau visuminei Pr. Dovydaičio pasaulėžiūrai, šalia teologijos ir filosofijos, būtinas ir gamtos mokslas⁴³, bet ir čia, kaip jis rašo laiške savo gerbiamam mokslininkui gamtininkui E. Wasmannui (jo 70-čio proga), „jaučiuosi vieningas su Tamsta savo nusistatymuose komentuodamas didžiąją Dievo gamtos knygą“⁴⁴. Reikia manyti, kad toks mokslininkas visiškai pritarė ir jo aprašyto garsiojo Ampère'o priesakams: „Studijuok šio pasaulio dalykus, nes tokia yra tavo pareiga, bet į juos žiūrėk tik viena akimi, o kitą nuolat kreipk į amžinąją šviesą! Klausyk mokslininkų, bet tik viena ausimi; kitą nuolatos laikyk parengęs išgirsti tavo dangiškojo draugo balso! Rašyk tik viena ranka; kita laikykis už Dievo drabužio, kaip vaikas kad laiko si savo tėvo drabužio!“⁴⁵

Negalima pamiršti ir Pr. Dovydaičio tolerancijos. Ji ryški jau tada, kai pats mokslininkas gamtamokslį (kurį tik vieną dažnas yra įpratęs vadinti „mokslo“, taip susiaurindamas paties mokslo erdvę!) atribojo nuo ideologinio vertinimo. „Mokslas, kaip toks, nėra nei krikščioniškas, nei antikrikščioniškas“, o tik „stengimasis rasti tiesą“⁴⁶, kai norima „pasakyti, kaip kas vyksta, o ne kodėl vyksta taip, o ne kitaip“⁴⁷. Todėl ir *Kosmos* – „laisvų mokslisų diskusijų“ žurnalą, sutelkusį idėjiniu požiūriu margą bendradarbių

būrį, palankiai įvertino net kairuoliškų pažiūrų prof. A. Purėnas: „Žurnale raudona gija nuosaikiai pravedama gamtos mokslų ir religijos sintezė. Šis savotiškumas, žinoma, nėra visiems priimtinas, bet jis liečia įsitikinimus ir todėl, imant objektyviai, yra suprantamas“⁴⁸.

Savo tolerantiškumą Pr. Dovydaitis pabrėžė net praktinėse nuorodose jaunimo auklėtojams: „Vyresniųjų klasių jaunimui, turinčiam juridinio asmens teises, privalomai brukti tikybos mokslą yra visai netikslinga ir nedemokratin-

ga, nes tas lygu principui: „Varyt į dangų su lazda“⁴⁹.

Todėl tai, ką dr. A. Vasiliauskienė sako apie Pr. Dovydaičio *Lietuvos mokykla*, tinka ir visiems jo redaguotiems žurnalams, neva juose „katalikiška dvasia nebuvo diegiama tiesmukiškai, su propagandine ar polemine aistra, netinkama mokslinio žurnalo pobūdžiui. Priešingai, skirtingų požiūrių autorių bendradarbiavimas krikščioniškos dvasios žurnale rodė abipusę – ir redaktoriaus, ir bendradarbių – toleranciją“⁵⁰.

IŠVADOS

1. Sąmoningai suvokta misija mokslinti atsikūrusios Lietuvos (1918–1940) visuomenę įkvėpė Pr. Dovydaitį sukurti solidžią mokslinės periodikos bazę ir pačiam publikuoti daug straipsnių, nevengiant nė mokslo populiarizavimo.
2. Jam, nuosekliai brandinusiame savo teocentrinę pasaulėžiūrą, rūpėjo plati religijos mokslų, filosofijos ir gamtos mokslų tematika, bet joje aiškiai dominavo apžvalginis ir istorinis aspektas.
3. Vienas iš prioritetų Pr. Dovydaičio etnologijos ir religijų istorijos proble-

matikoje buvo istorinio-kultūrinio metodo pranašumas prieš gerokai savavališkas evoliucionistines teorijas; tai leido jam užčiuopti pirmų pirmų monoteizmo bruožus, dvasinę žmogaus prigimtį „nuo pat jo pradžios“ ir neigti, kad matriarchatas radosi iš pirmų pirmų bendruomenių palaidumo (promiskuiteto).

4. Sugebėjęs būti tolerantiškas kitaminčiams (*Kosmos* žurnale sutelkęs net skirtingų ideologijų bendradarbius), profesorius Pranas Dovydaitis buvo ištikimas savajai pasaulėžiūrai, derino tikėjimą su žinojimu.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Religijotyra čia laikomas mokslas siaurąja prasme (*Religionswissenschaft, religioznawstwo*), tai yra empirinis mokslas, svarstantis religinius reiškinius (religijos fenomenologija) arba jų istoriją (religijų istorija).
- 2 J. Girnias. *Pranas Dovydaitis*. – Chicago, 1975, p. 623.

³ A. Vasiliauskienė. Pranas Dovydaitis: žurnalistinė veikla, in *Logos*, 2001–2002, Nr. 25–29.

⁴ A. Vasiliauskienė. *Akmenuotas patrioto kelias*. – Vilnius: REGNUM fondas, 2001.

⁵ J. Balčius. Aksiologiniai P. Dovydaičio požiūrių į mokslinį pažinimą aspektai, in *Problemos*, 1979, Nr. 2; J. Balčius. P. Dovydaičio gnoseo-

- loginės koncepcijos filosofiniai pagrindai, in *Problemos*, 1988, Nr. 39.
- ⁶ J. Grinius. *Pranas Dovydaitis*, p. 650–664.
- ⁷ Ten pat, p. 646. Autorius kruopščiai suskaičiuoja, kad Pr. Dovydaičio plunksnai priklauso ne mažiau kaip 21 000 puslapių žurnaluose, iš jų 70% – grynai moksliniuose žurnaluose.
- ⁸ Ten pat, p. 713.
- ⁹ S. Šalkauskis. Prof. Pr. Dovydaičio vaidmuo Lietuvos mokslinime, in *Židinys*, 1936, Nr. 11, p. 422.
- ¹⁰ Ten pat, p. 422.
- ¹¹ Z. Ivinskis. *Prof. Pranas Dovydaitis. Apaštalautojas ir mokslininkas*. – JAV, 1970, p. 18.
- ¹² J. Girnius. *Pranas Dovydaitis*, p. 637.
- ¹³ J. Eretas. Pranas Dovydaitis, in *Aidai*. – New York, 1958, Nr. 2, p. 56.
- ¹⁴ J. Jankus. Kaip uola vidury upės, in *Aidai*. – New York, 1983, Nr. 4, p. 241.
- ¹⁵ Plg. Pr. Dovydaitis. Alfred Russel Wallace, in *Kosmos*, 1925, Nr. 7, p. 240.
- ¹⁶ J. Grinius. *Pranas Dovydaitis*, p. 630.
- ¹⁷ Sprendžiant apie tokių publikacijų autorystę, straipsnio autoriui tekdavo gilintis į lemiamą paties Pr. Dovydaičio indėlį.
- ¹⁸ J. Grigaitis MIC. Prof. Pranas Dovydaitis, in *Lietuvos mokykla*. – Kaunas, 1936, Nr. 5, p. 358.
- ¹⁹ S. Šalkauskis. *Prof. Pr. Dovydaičio vaidmuo Lietuvos mokslinime*, p. 240.
- ²⁰ J. Girnius. *Pranas Dovydaitis*, p. 134.
- ²¹ Pr. Dovydaitis. Interviu I. Skrupskeliui, in *Ateitis*, 1929, Nr. 4, p. 179.
- ²² J. M. Velasco. *Įvadas į religijos fenomenologiją*. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2003, p. 13.
- ²³ Plg. ten pat, p. 62.
- ²⁴ Pr. Dovydaitis. Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie išdaviniai, in *Soter*, 1924, Nr. 1, p. 4.
- ²⁵ Ten pat, p. 3–35.
- ²⁶ Pr. Dovydaitis. Šių dienų mokslo persiorientavimas kai dėl žmogaus dvasios prigimties praeity ir dabarty, in *Soter*, 1930, Nr. 1, p. 1–18.
- ²⁷ Ten pat, p. 18.
- ²⁸ Ten pat, p. 6.
- ²⁹ Pr. Dovydaitis. Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija, in *Draugija*, 1913, Nr. 77–78.
- ³⁰ Pr. Dovydaitis. Lyčių kova dėl primato, arba apie androkratijos ir gynaikokratijos rungtynes praeity ir dabarty, in *Naujoji vaidilutė*, 1933, Nr. 7, p. 257–284. *Androkratija* – gr. vyrų valdymas, siauresne prasme – patriarchatas; *gynaikokratija* – gr. moterų valdymas, siauresne prasme – matriarchatas.
- ³¹ Ten pat, p. 260.
- ³² Plg. ten pat, p. 272–279.
- ³³ Ten pat, p. 277.
- ³⁴ Ten pat, p. 279.
- ³⁵ A. Z. Tikėjimas į Dievą ir gamtamokslis, in *Ateitis*, 1913, Nr. 5–7, p. 289. (A. Z. – vienas iš „ankstyvojo“ Prano Dovydaičio slapyvardžių).
- ³⁶ Pr. Dovydaitis. (Vedamasis straipsnis), in *Ateitis*, 1924, Nr. 7–9, p. 339.
- ³⁷ Plg. J. Grigaitis MIC. *Prof. Pranas Dovydaitis*, p. 351.
- ³⁸ Pr. Dovydaitis. Žinojimas ir tikėjimas, in *Ateitis*, 1912, Nr.1, 2, 8, 9.
- ³⁹ Plg. Pr. Dovydaitis. Katalikybė ir mokslas, in *Židinys*, 1928, Nr. 8–9, p. 161.
- ⁴⁰ Ten pat, p. 160.
- ⁴¹ Pr. Dovydaitis. (Priešas prie K. Gutberleto autoergografijos vertimo), in *Logos*, 1928, Nr. 2, p. 165.
- ⁴² Pr. Dovydaitis. Tu, aš ir aplink mudu (pokalbis su St. Šalkauskiu jo 50-mečio proga), *Ateitis*, 1936, Nr. 5–6, p. 225.
- ⁴³ Plg. Pr. Dovydaitis. Laiškas Liuvene studijuojančiam vysk. M. Reiniui, in *Ateitis*, 1934, Nr. 2, p. 75.
- ⁴⁴ Pr. Dovydaitis. Erich Wasmann SJ, in *Gamtos draugas*, 1936, 9–10 mėn., p. 134.
- ⁴⁵ Pr. Dovydaitis. André – Marie Ampère. Didis mokslo ir tikėjimo vyras, in *Gamtos draugas*, 1937, 5–6 mėn., p. 86.
- ⁴⁶ Pr. Dovydaitis. Trys pamatiniai klausimai, in *Ateitis*, 1911, Nr. 1, p. 24.
- ⁴⁷ Pr. Dovydaitis. Atviras laiškas Lietuvos mokytojams kultūros, religijos ir mokyklos santykių klausimu, in *Lietuvos mokykla*, 1930, Nr. 11, p. 404.
- ⁴⁸ 20 metų amžiaus gyvenusiam „Kosmosui“ taria po žodį jo bičiuliai, in *Kosmos*, 1940, Nr. 1–3, p. 7.
- ⁴⁹ J. Gobio knygos „Vaiko sielos evoliucija“ recenzija, in *Lietuvos mokykla*, 1922, Nr. 2–3, p. 66.
- ⁵⁰ A. Vasiliauskienė. *Akmenuotas patrioto kelias*, p. 162–163.